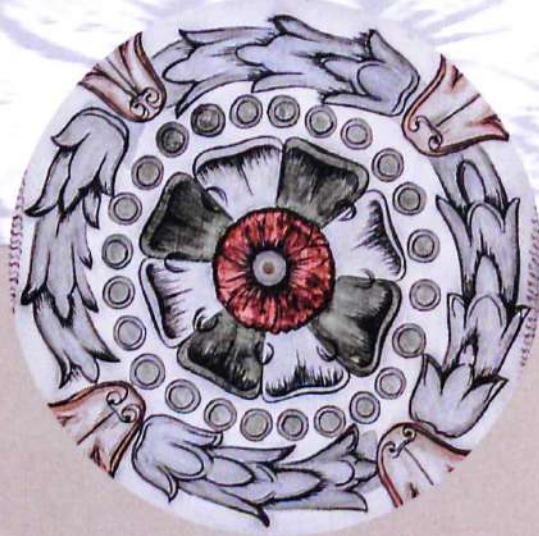

REFORMÁCIÓ ÖRÖKSÉGE 3/1

HAGYOMÁNY IDENTITÁS TÖRTÉNELEM 2019

Szerkesztette: Kiss Réka – Lányi Gábor

Károli Gáspár Református Egyetem
ETKI Reformáció Öröksége Műhely - HTK Egyháztörténeti Kutatóintézet

Kiadó: Károli Gáspár Református Egyetem
KRE ETKI RÖM – KRE HTK Egyháztörténeti Kutatóintézet
Felelős kiadó: Hanula Gergely
Károli Gáspár Református Egyetem 1091 Budapest, Kálvin tér 9.
Telefon: 455-9060; Fax: 455-9062

A kötet a 2019. október 21–22-én a Károli Gáspár Református Egyetem Hittudományi Karán megrendezett „Hagyomány – Identitás – Történelem” 2019 című egyháztörténeti konferencia tanulmányát bővített előadásait tartalmazza.

© Károli Gáspár Református Egyetem
Egyház és Társadalom Kutatóintézetének
Reformáció Öröksége Műhelye, 2020
© Károli Gáspár Református Egyetem Hittudományi Kar
Egyháztörténeti Kutatóintézet, 2020
© Szerzők, szerkesztők, 2020

Szaklektorok
Békési Sándor (*Dordrecht után*)
Csorba Dávid (*Lelkész műveltség a 17–19. században*)
Homicskó Árpád (*Jeg – a hit és tudomány mérlegén*)
Lányi Gábor (*Vita ecclesiae*)

Nyelvi lektorok
Mester Gyula, Mester-Varga Mónika
Idegennyelvi lektor dr. Gaál Izabella

Grafika
Asztalos József

Technikai szerkesztő
Hermán Zsuzsanna

Készült a Pátria Nyomda Zrt.-ben

ISBN 978-615-5961-36-6
ISSN 2676-9824

TARTALOM

I. kötet

LECTORI SALUTEM	9
ELŐSZÓ	11

Lelkész műveltség a 17–19. században

BUZOGÁNY DEZSŐ Kálvin-nyomok Szegedi <i>Locijában</i>	15
CSORBA DÁVID Szathmárnémethi Mihály kolozsvári esperes könyves műveltsége ...	55
GUDOR KUND BOTOND A Gyulafehérvári Református Egyházmegye vagyonösszeírása (1754) mint a református identitás értékes kordokumentuma	71
HEGYI ÁDÁM Esperesek műveltsége és életmódja a Békési Református Egyházmegyében (1686) 1712 és 1774 között	103
KOLUMBÁN VILMOS JÓZSEF A tanítók életkörülményei a 17–18. századi Erdélyben	119
OLÁH RÓBERT Melius Juhász Péter imádságai	139
ÓSZ SÁNDOR ELŐD A Farcádi Református Egyházközség <i>Váradí Bibliája</i> avagy Bartók Sándor etédi lelkipásztor könyves műveltsége	163
SÍPOS GÁBOR Erdélyi református lelkészek iskolái és könyvei a 18. században	177

SZABADI ISTVÁN	
„E világ ő néki is ellensége, mint nekem volt”. Zoványi György töprengései a püspöki hivatásról	189
SZABÓ ELŐD	
„A nép olyan, amilyenek a papjai”. Lelkészi élet a 17–18. században a Dunántúli Egyházkerületben	199
SZATMÁRI JUDIT	
Báthori Gábor református szuperintendens. A református tudós prédikátor mintaképe	207
TÓTH GERGELY	
A „tisztá hitű” Szent István és a „görög térítés”. Kocsi Csergő János történelemszemlélete	221

Dordrecht után

SZABÓ ANDRÁS	
A magyarországi és erdélyi reformátusok a dordrechtü zsinat évében ..	235
PETRŐCZI ÉVA	
„Krisztus vére által ötvöződtünk össze”. Néhány tollvonás a XVIII. századi magyar–holland kapcsolattörténethez	245
SZÚCS FERENC	
A szabadakarat teológiatörténeti érvényesítése a nyugati individualizmus és önrendelkezési jog végletei felé vezető úton	255
PETHŐ SÁNDOR	
A háború megjelenítése Shakespeare <i>Tróilus és Cressida</i> című drámájában	263

Jog – a bit és a tudomány mérlegén

HOMICSKÓ ÁRPÁD OLIVÉR	
A református jogi felsőoktatás bemutatása a kecskeméti Református jogakadémián keresztül (1875–1949)	285
CZIBERE KÁROLY	
A szociális szabályozás hatása az egyházak szociális intézményrendszerére	305

DOMOKOS ANDREA	
A református egyház szerepe a bűnelkövetők reintegrációjában	325
SZABÓ ZSOLT	
A keresztény szabadság és a kereszténydemokrácia mai értelmezési lehetőségei	337

Vita Ecclesiae

CZEGLÉDI SÁNDOR	
„Mit üzenjek egykori iskolámba?” Református iskolák az egykori diákok emlékei tükrében kb. 1770 és 1945 között	351
LUKÁCS OLGA	
A püspöki successio és a patrónusi jog kérdése az erdélyi református egyházban a 18–19. században	365
PÉTER ISTVÁN	
A regáli magyarok identitásának 19. századi apostola: Koós Ferenc	375
MAKKAI BÉLA	
Felekezeti és nemzeti identitásápolás a szlavóniai és fiumei református–evangélikus misszióegyházakban (1868–1918)	395
MOLNÁR SÁNDOR KÁROLY	
Ravasz László <i>Emlékezéseim</i> című írása és <i>Pro memoria</i> típusú feljegyzései	411
SZŐCSNÉ GAZDA ENIKŐ	
Egyház és házipar	423
PÜSÖK SAROLTA	
A lelkészfeleségek szolgálatának színváltásai különös tekintettel az utóbbi száz esztendőre	437
SIBA BALÁZS	
Metamodern egyetem? A keresztény világszemlélet lehetséges helye a tudományegyetemen	455
Kötetünk szerzői	467

In Transylvania, two thirds of all future pastors were educated at Transylvanian institutions, one third of them studied abroad. After their consecration and throughout their career they enhanced their book stock by acquiring books from local printing presses and also by buying used books available in the home market. In the colleges of Nagyenyed/Aiud and Kolozsvár/Cluj book auctions were often organized where the heritage of deceased pastors was merchandised.

Keywords: book collections, used book market, home educated pastors, studies abroad, personal library

„E VILÁG Ő NÉKI IS ELLENSÉGE, MINT NÉKEM VOLT”.

ZOVÁNYI GYÖRGY TÖPRENGÉSEI
A PÜSPÖKI HIVATÁSRÓL¹

Szabadi István

Zoványi György 1728–1758 között a tiszántúli református egyházkerület superintendense, 1711-től haláláig szilágyi (krasznai) esperes Zilahról igazgatta egyházkerületét éppúgy, mint egyházmegyéjét. 1724-ben a kerület főjegyzője lesz, mégpedig úgy, hogy Rápóti Pap Mihály hivatalban lévő superintendens halála esetén successive utódjává lép elő.² Ez 1726-ban meg is történt, de hivatalát csak két év múlva fogadta el. Zoványi egyik, 1733-ban Wesselényi Istvánhoz írott leveléből tudjuk,³ hogy a tisztséget nem akarta elfogadni, „akaratom ellen hozzám hozták a Sz[ent] G[ene]ralis ládáját cum annexis iteratis Suffragiis⁴ és addig három Tisz[te]l[en]d[ő] Eöreg első Seniorok, Szállásomról ki nem mentek, valamennyi szándékukat véghez nem vitték”. Felszentelésekor sem hagyta el Zilahot, az imént idézett levélben említett Kereszturi Lukács szabolcsi és Besenyei István érmelléki esperes vette ki tőle az esküt Oroszi István [ér- vagy kraszna]mihályfalvai lelkész társaságában.⁵

A kerület igazgatása a sajátos beiktatáshoz hasonlóan rendhagyó módon zajlott. Zoványi kerületi gyűlést alig tartott (1714 után királyi rendelet miatt nem is nagyon lehetett, a vizitáció is tiltva volt egy ideig), 1750-ig egy zsinatról tudunk, 1743-ból, itt maga a superintendens is jelen volt, illetve ismeretes egy 1735-ös esperesi értekezés, ahol Zoványi elnökölt. Generalis synodus híján az új lelkészek szabályos ordinációjára sem kerülhetett így sor, azt Zoványi átengedte azt az espereseknek, de minden beiktatásról előzetesen be kel-

¹ A tanulmány (kötet) az NKFI K 120197 számú pályázatának keretében és támogatásával készült.

² A successiohoz lásd: Sipos Gábor: *Az Erdélyi Református Főkonferenciánál Kialakulása 1668–1713–(1736)*, Kolozsvár, EMF, 2000 (Erdélyi Tudományos Füzetek, 230), 82–86.

³ A Román Nemzeti Levéltárak Kolozs megyei Osztálya, Kolozsvár, A Wesselényi család zsilábi levéltára (Fond 250), Fasc. 437. A levelet lásd jelen írás függelékében.

⁴ Ford. az ismételt összegyűjtött szavazatokkal együtt.

⁵ Tiszántúli Református Egyházkerület Levéltára (továbbiakban TrREL), Egyházkerületi közgyűlési jegyzőkönyvek, TrREL I.1.a., I, 234–235.

lett neki számolni, s az úgynevezett formatát mindig ő maga küldte meg Zilahról.⁶

Úgy tűnik, 1735-től igazából Szódi István, az előbb említett esperesi consiliumon megválasztott debreceni senior, egyúttal kerületi generalis notarius közben volt az egyházkerület igazgatása, amelyet Zoványi instrukciói szerint kellett végeznie. Mégpedig a superintendensről elnevezett és általa szerkesztett Zoványi-kánonok szerint, melyeket Kolozsváron 1733-ban ki is nyomtattak. Zoványi az 1570-as évek óta vezetett régi kerületi jegyzőkönyvet is magánál tartotta haláláig, ezért 1736-ban egy újat kellett kezdeni Debrecenben. Az egyházfegyelmi ügyek megítélését is az espereseknek engedte át hozzá, mint superintendenshez csak a fellebbezéssel fordultak.⁷

Zoványi György szolgálati ideje alatt, ahogy említettem, javarészt Zilahon tartózkodott, Debrecenben alig. 1744-ben meg is idézték az esperesek, s megakarták győzni, hogy változtasson ezen a gyakorlaton, valamint törvénytelen divortioi miatt is felelősségre akarták vonni. Zoványi erre írta a következőket Szódi Istvánnak, a tiszántúli kerület főjegyzőjének: „el vettem a Cistatiot sub nomine Tractuum seniorum Superattendentiae hujus Transilvaniae... ha lehet fogom magam expedálni, ha nem: vagyon törvény ellenem is. Megvallom, sajnálom ezeket Contra jus Divinum et Canones, de: vastag beszéd nem méltó hozzám. Azonban nem kell vala az én citáltatásommal sietni, hanem a 86 canont kell vala megtartani, mely az Erdélyivel edgyez: Interim faciam officium.”⁸ Zoványi levelének hátoldalára Szódi, csak úgy magának, megjegyzésként, odaírta: „Ne terheltesen T. koma uram az allegált 86 canont ide írni, látnók mit tart”.

Az volt Zoványinak a Geleji-féle kánonok szerinti álláspontja, hogy a folyó ügyeket (ordinálás, házassági válás, fegyelmi ügyek) az espereseknek kell intézniük, de ez nem érinti az egyházkerületi gyűlés hatóságát és előjogát. A Geleji-féle kánonok 86. és következő cikkelyei szólnak az egyházmegyéek espereséről, miszerint „különös kötelességük az espereseknek, hogy saját tisztársaik gyűléseit bizonyos időközökben magukhoz, vagy bármely más illendő helyre összehívják (...) Rendkívül pedig, ha valamely fontos és sürgető szükség

⁶ A Geleji-féle kánonok közül a 93. rendelkezik a formaták kiadásáról: „Ís akkor végre a szent gyülekezetet közönséges hálaadással és megáldással, s az apostoli hitvallás elnéklésével bocsássa el; figyelmeztetve az új lelkészeket, hogy a formatát (amint a lelkészi oklevelet nevezik) a jegyzőtől váltsák ki”.

⁷ Hagyományosan az ordinatio és a visitatio, valamint az egyházfegyelmem gyakorlása volt a legfontosabb superintendensi jogkör. Jellemző tehát, hogy Zoványi csak mintegy jóváhagyja a lelkészek felszentelését és kilüldését.

⁸ Püspöki iratok gyűjteménye, TtREL. I.2., 1, Zo-19.

ség megkívánja, más közbeeső időben is, midőn a házassági és más – a felmerült körülmények folytán előállott – peres ügyeket és egyházi vizsgálatokat intézzenek; valamint az Úr szolgálatára kibocsátandókat vizsgálják meg, kiket azután a nyilvános vizsgálatra állítsanak.”

Minden nehéz és fontos ügyben az egyházkerület felé lehet és kell fellebbezni. Vonatkozik ez leginkább bármely lelkész hivatalától való végleges és örök megfosztására, lelkészi karból való kirekesztésére és polgári hatalom kezébe adására. Vagyis az esperesek semmi nagyobb fontosságú dolgot a superintendens tudta nélkül ne tegyenek, ha pedig az esperesek döntését bármelyik lelkész sérelmesnek érzi, szabadon fordulhat a superintendenshez. Azt is leszögezi, hogy az esperesek sem fordulhatnak hozzá egy-egy lelkész hivatalától való megfosztását kérve: „a Papok köntösét in synodis kell le szagatni és úgy exauthorálni, nem enyím ez a munka” – írja 1747-ben a fegyelmi ügyekkel kapcsolatban Zoványi (tudni kell, hogy ez esetben tényleges fizikai leszaggatásról van szó).⁹

Zoványi György 1743-ban még jelen volt az egyházkerületi zsinaton, de ezután, úgy tűnik, nem ment soha többé Debrecenbe (általában öregségére és beteges voltára hivatkozott), őt viszont gyakran keresték lelkészek fellebbezéséért. Utóbbi jogköréhez mindvégig ragaszkodott, még halála előtt négy évvel, 1754-ben is feljegyzésre került a kerületi jegyzőkönyvbe, hogy az appellált pereket magához kívánja küldetni a lassan száz esztendős superintendens.¹⁰

Itt jegyzem meg, hogy Zoványi életkorát az eddig elterjedt adatokkal szemben korrigálni kell. Mindenütt az szerepel, hogy 1656-ban született, ugyanakkor egy 1747. július 11-én kelt levelében ő maga írja Szódi Istvánnak: „Candidus ember voltam még eddig, sem az elmém úgy meg nem bomlott, hogy ad partes vonattatnám, vagy parte inaudita altera itilin élnék. Ezek nem illenének 78 esztendő emberhez és 47 esztendő Paphoz”.¹¹ Ezek szerint Zoványi valójában 1669 körül született.

1750-ben megválasztották a kerület első főkurátorát Dobozi Mihály személyében, aki rögtön levélben fordult Zoványihoz, kérve, hogy a főjegyző Szódinak adjon szinte teljes hatáskört, hogy fenntarthassák a kapcsolatot az ágennsel, a többi kerülettel, az esperesekkel. Valamint sürgette Dobozi a régi óta meg nem tartott egyházlátogatások felújítását, ugyanakkor biztosította Zo-

⁹ TtREL. I.2., 1, Zo-24.

¹⁰ TtREL. I.1.a., 2, 307–310.

¹¹ TtREL. I.2., 1, Zo-27.

ványit superintendensi tiszteinek megtartásáról.¹² Zoványit érzékenyen érintette a levél, melyre így válaszolt: „Íratik ez, hogy nem kívánja a delegatus concursus, hogy superintendensi titulusom ellen légyen e végzés – nem is lehet holtomig, mivel anno 1728. az egész innenváló fraternitástól választattam, és mikor elsőként nem acceptáltam volna ezen szent hivatalt; másodikká ujabban voxolván, ugyancsak hozzám hozták a suffragumokat (...) Azután b. e. néha Imperator Carolus VI. ezen tisztben meghagyott, anno et diebus, vobis noto; melyről való bullám vagyon. Ezt meg kell becsülnöm holtomig. Azért akármilyen derekas dolgoknak állapotját megkívánom holtomig tudni. Ne legyen bakatell a magyarországi püspökség, ha nincsen is jövedelme. Én ugyan Debrecenben nem compareálhatok személyemben. De ítéletet tehetek, ha kívántatik, még eddig közönséges prédikátori hivatalomat követhetvén. Ha mikor pedig meg akarja indítani a visitatiót t. notarius uram: az előtt bizonyos idővel nekem hírt tegyen per expressum, és nekem írja meg kit fog maga mellé venni; mivel én magam személyemben nominálom természet szerint való fíjamat Zoványi Józsefet mostan a ven[erandus]. Szilágyi tractus kedves notariusát, ezen teendőben helyemben in seniore succedálandót”.¹³

Zoványinak a TTREL-ben lévő leveleiből kitűnik, hogy az erdélyi főkonzisztóriumot annak kérésére gyakran kereste fel. Emiatt s a fentiek miatt is nem egyszer érte az a vád a kerület, vagy éppen Harsányi István közép-szolnoki esperes részéről, hogy egyházmegyéjét Erdélyhez akarja csatolni. 1754-ben ezért a következő végzést hozta a tiszántúli superintendencia:

„Relatum est per Reverendum Dominum Stephanum Harsányi Tractus Mediocris Szolnok seniore, Admodum reverendum Dominum Superintendentem Georgium Zoványi in eo laborare, idque opera praecipuae Illustris Baronis Volfgangi Bánffy, út majorem Venerabilis Tractus Mediocris Szolnok partem, a reliquo corpore avulsam, Superintendencie Transylvaniae adjungat. Placuit itaque praesenti congregationi superintendentalis ut primum quidem Venerando Domino Superintendenti notificetur per hanc eandem congregationem, deinde Illustris Baroni per spectabilem Dominum curatorem Michaellem Dobozy; institutum illud prorsus esse impracticabile, ne cin effectum deduci inscia Regia maiestate posse.”¹⁴

¹² Könyves Tóth Mihály: Történelmi előadás, minő viszonyban állanak az úgynevezett partiumbeli ekkleziáink a tiszántúli superintendenciához, *Protettáns Egyházi és Iskolai Lap*, V. évf., 44. szám, 1862. nov. 2., 1393–1394.

¹³ Könyves Tóth: Történelmi előadás, 1395.

¹⁴ TTREL I.1.a., 3, 304.

Zoványi, aki 1711 óta krasznai esperes is volt egyidejűleg, valóban törekedett egyházmegyéjének Tiszántúltól való elcsatolására. Az egyházkerületek határai rendezésének idején, az 1730-as évek elején Szilágyinak Erdélyhez tartozását egész egyszerűen gondolta megoldani: 1732-ben felvetődött Debrecenben, hogy az egész tiszántúli kerületet Erdélyhez kell csatolni. Mindez a debreceni egyházmegye jegyzőkönyvében van feljegyezve, ugyanis kerületi közgyűlést nem volt szabad tartani, így egy úgynevezett consiliumon az esperesek tárgyaltak olyan kérdéseket is, amelyek az egész superintendenciát érintették. A *Carolina resolutio* után vagyunk egy évvel, amikor felmerült a tiszántúli kerület felosztása is, mely szerint az északi partiumi vármegyékben lévő egyházmegyek önálló kerületté szerveződnének. Ekkor olvashatjuk: „superintendencia maneat in eodem statu, in quo nunc est, nec in duas vel plures dividatur partes, nec etiam ex quorundam mente Scissio facienda, multo magis nostra Superintendencia Transylvanicae conjugenda.”¹⁵

A régi határok sérthetetlenségét egy 1735-ös esperesi tanácskozás is megerősíti, ez bekerül az egyházkerületi jegyzőkönyvbe is. A szilágyi egyházmegye elszakasztására vonatkozó, Zoványi elleni vád nem volt alaptalan. Ő maga írja Wesselényinek Istvánnak a már idézett levelében, 1733 nyarán: „...én e gyűmölcselen és ezer gondú tisztességet meguntam, és mindenkor csak elmémben tartottam Excellenciád] ama szavait: szakasszam el a Partiumbéli ecel[éziá]kat”.

Püspöki tisztségébe való belefáradását olvashatjuk ki Zoványinak Baróti Kálmán huszti lelkipásztor, máramarosi espereshez 1739-ben írt leveléből is (a levél a máramarosszigeti parókián található): „A fiam József talán még ott találatik. E világ ő néki is ellensége, mint nekem volt”. A püspök ezekkel a szavaival a jövőbe is látott: Zoványi fia, József, zsidói lelkészként követte apját annak halála után a szilágyi tractus esperesi székében. Még apja életében egyházmegyei jegyzővé választatta őt Zoványi György, azzal, hogy a successio elve szerint halála után József fia lesz az esperes. Az apja nyomdokán járó József próbált függetlenedni a tiszántúli egyházkerülettől, közelebb kerülni az erdélyi superintendenciához. Házassági válásokban sorozatosan a tiszántúli kerület jóváhagyása nélkül intézkedett, amiért 1769-ben megfosztották az esperesi, sőt még a lelkészi hivataltól is, a tiszántúli kerület közgyűlésén, de immár az erdélyi főkonzisztórium küldötteinek jelenlétében és jóváhagyása mellett.¹⁶ Szilágycsén halt meg 1775-ben, visszavonultan a világtól.

¹⁵ Debreceni Egyházmegye, közgyűlési jegyzőkönyvek, TTREL I.31.a., 2, 462.

¹⁶ Zoványi József szilágyi esperes fegyelmi ügye (1768). TTREL I.1.b., 121, 127.

Zoványi György levelezése még összegyűjtésre és feldolgozásra, esetleg kiadásra vár. Személye és pályája azért érdekes és bizonyos értelemben tragikus, mert nem tudott és nem akart beilleszkedni a *Carolina Resolutio* után kialakult református egyházkerületi rendszerbe. A 17. század embere volt, egy olyan egyházban nőtt fel, amelyik egyházkerületi szinten alig-alig működött, igazából egyházmegyeiben élt, működőképes területeinek pedig az Erdélyi Fejedelemség védelme biztosította az életben maradási. Írják róla, hogy a kuruc tábori papok ruházatában járt (ő maga is az volt valaha), „a régi módihoz tartván magát mind holtáig Török-Magyarosan járt, nagy kést hordozván az Öve mellett sinóron vagy lántzon”.¹⁷

FÜGGELÉK

Excellentissimo Domino D[omi]no Stephano Wesselenyi, L[iber] B[aro] de Hadad / Tit[ul]is [omn]ibus honor[ato] p[ur]imis Domino Domino gratiosissimo. Sibő.

Excellentissime Domine Domine Clementissime!

Kivántam volna Excellentiádnak az el múlt Ur napon udvarolni s Istenemet szolgálni Sibőn, de T[isz]telt Collegám insperata absentiajában Ecclesiamat nem hagyharván, akaratom ellen Hétköznapon kényszerítetem ki menni, a mikoron is meg háborodása miatt elménnek, rendb[e] nem szedhettem apológiámat. Mind az Haza, mind az Hadi Törvénynek ellenére lévén Panitb[an] vagy inkább Punitban¹⁸ rollam való discursus, és absolutum Conclusum 19. Julii, Sem a' Főtől erre authoritást nem vévén, Sem a' Ministerialis Dignitast, (Reformatus emberek, s két s három Személyek lévén a' confluxus[ok]) nem Considerálván illendő respectussal; Tiz napok alatt nékem erről a Conclusu[m] után, sem az előtt való üdökb[en] hirt nem tévén holott még az ellenségét is meg szollittya a' Vitézlő, de, által láthatya Excellentiád, hogy nem kicsiny passiomra adta[na]k ő K[egye]lmék okot; és ezért nem szolgálhaték is Sibőn ige[n] szomorú lévén; Szokásik is ez a belső statusból secularisra által ment embereknek, hogy a' Sz[ent] Ministeriumot igen könnye[n] Contemnállják, Ha énnekem előre, nem imperiose hanem a' mint illet volna szep

¹⁷ Tóth Ferenc: *A Helvétziai Vallástélt követő Túl a' Tiszai Superintendentziában élt református püspökök élete*, Győr, Streibig Józsefné, 1812, 165.

¹⁸ Mezőpanit.

csendességgel adták volna előmben akarattyaikat, bizonyos addig tartóztatam volna a végezést, míg Excellentiádnak hírré tettem volna, és meg értvén Excell[entiád] tettését, a rendes uttyát a' Tisztség abdicatásának el járván, sponte, nullo cogente fejet hajtottam volna; mert én é gyümölcstelen, és ezer gondú Tisztességet meg untam, és mindenkor csak elmém[ben] Tartottam Excell[entiád] ama Szavait: Szakasszam el a' Partiumbéli Ecc[lesi]ákat, és kevesebb gondal légyek hasonló Tisztességbéli Praepositus azokb[an] etc.

Hogy Contrahállam beszédemet, ezek bántottak meg: 1: De me, sine me. 2: De Ministerio quod non intererat illor[um]. 3: De Persona innocente; 4: De vita hominis jam provectae aetatis, in summa így írják, a mint emlekezem reá, jobb ennékem minden szerencsém, tisztességem sőt életetem is kívált belső Személy[ek]nek amitáltni de mint ha ő K[egye]lmék vólnának ad arena[m] olly keszek, meg válnék akkor. De itt telik a be: Jobb egy ember[nek] meg halni et cetera Vox Cajaphae.

Ego hunc honorem ut vocatus Aaron sumsi, nem reménlettem, nem koldultam, sem semmi industriát nem adhibeáltam, hogy obtineálhassam a' Püspökséget; Kétszer adtanak hivatal cum annexis suffragiis. az első vocatiót ingyen sem acceptáltam;

Két hólnapok alatt az egész Superintendentiát Expressus Prédikátorok el járván, unanimi Consensu méltatlan személyemre suffragáltak, és akkoron akaratom ellen hozzám hozták a Sz[ent] G[ene]ralis ládáját cum annexis iteratis Suffragiis és addig három Tisz[te]llend[ő] Eöreg első Seniorok, Szállásomról ki nem mentek, valameddig szándékokat véghez nem vitték:

Az óta már, inter mille cruces et metum, cum magna animi et Corporis anxietatu, et dispendio facultatum mear[um]. Tiszta szível lélekkel szolgáltam; Tizen négy seniort confirmáltam; sok Prédikátorokat chirothesia¹⁹ (a mint a mostani üdö engedte) ordináltam; Sokakat fáradságos Examennel castigálván, és az után approbálván aprolekos synatokban. Formatakkal legitimáltam; Hiszen őt s hat etc. esztendőktől fogván Exmissus Ministereket, ad votum Auditor[um] Consecraltam: A' Felsőes Udvarolt jött nehéz parancsolatokhoz a' mint illet s lehetett, magamat szabtam, terhet annyit viseltem, sancte dico, előttem élt három Püspök sem többet, a' Venerabilis Tractusokat rendb[e] szedtem a' mire érkeztem sine visitatione. Immár ennyi fáradságom után, inconsultis illis, qui mihi praeclarum hoc munus obtulerant, mint egy meg utálva abdicálom, nem illő, Sőt igen nagy véték volna; és káros a Superintendentiának; mert akar mely tükön resignállam Tisztemet meg sejtí az Adversa Pars, magát közb[e] veti, és ki munkálodgya, hogy

¹⁹ Ford. kézrátétellel.

a' Superintendentiát fejetlenné tévén, fel kölese benne az Independentiát. és ebből származható sok irregularitásokat, és így sublato quali quali regimine, vacillabit ministerium. Ez is tartoztat hogy ne hirtelenkedgyem; A L[ibera] R[egia] C[ivitate] az el múlt Esztendőben le parancsolt hogy az Eccl[esi]ákat registrállyuk, azonb[an]: Quod et Quos habeant superintendentes et sui ordinis seniores. Ez iránt való Laistrominkat fel küldöttük, minden Dioecesisnek Ecclesiái[n]ak neveket számokat, úgy az Esperesek[ne]k is neveket: Annakfelette, most ultimate jövőn ez a' parancsolat, hogy mennyi Püspököket kívánunk, Hol lakják kik, és Kiket akarnák Confirmáltatni, ezt is nominant[ur] feladtuk Tavaszfélt, és jól lehet renitáltam, de minden Tractusok, csekély szellemet kívánták Confirmáltatni, ez is fel adódott menté bé ő Felsegéhez nem é, én nem tudom, De a' válasz tartoztatik, Isten Tudgya mi léssen belőle; Ezt soha ne[m] Tanácslottam, hogy Cum denominatione loci et personae kívánnyunk Püspököket, de praevaléált idvezült Rádai Pál²⁰ Uram intimitója. Ezek ellenzik hogy ne hirtelenkedgyem.

A' mi illeti a' Visitationi félelmet; inanis metus, keresett praetextus, mert még az holott a' Visitationok végb[en] mentek Túl a Tiszan, semmi károk belőle nem következtek; Az ötödik Punctum is úgy szorította meg a' Visitationokat – In reliqui autem Aatholicor[um] Ministri, in Causis profanis Jurisdictionato Magistratui Seculari, ac in hoc duntaxat, ut Constet, nem ejusmodi Ministri, Suos rite baptizent, Seu ad valide baptizandum Sufficiens[ur] Sint instructi, etia[m] Visitationi, et examini Archidiaconor[um] Catholicor[um] subesse debebunt. Minket ez a' Visitatio többre ne[m] szoríthat; Hogy ha pedig ugyancsak eljőné[ne]k valami mandatum mellet; ez őket nem segítheti hogy én is extra Partes has a' Tiszaig extendálom Activitásomat, mert ez ő nállok nem Ratio, hanc[em] csak szabad nyelv, s beszéddel való rémités: E' felett, mint hogy most Suspendáltatott a' Jurisdictio lehetne illy[en] felelet[el] hozzájuk, hogy nékem pro hoc et nunc minor[um] oda ki felé hatalmam. Többet hae vie nem irok magam privatus állapotomról, életemről, Zilahon való lakásomról. de mert ezekről Excell[enti]ád Praesentiajáb[an] kívánok alázatossan szót tenni, Ajánom Excellentiádat Jó I[ste]ne[m] gondos őrizetib[en], maradván –

alázatos szomorú szolgája

Zoványi György etc.
Zilah, 29. Julii, 1733.

²⁰ Elhunyt 1733. május 20-án.

RÖVIDÍTÉSEK

TtREL – Tiszántúli Református Egyházkerület Levéltára

BIBLIOGRÁFIA

- KÖNYVES TÓTH Mihály: Történelmi előadás, minő viszonyban állanak az ugynevezett partiumbeli ekkleziáink a tiszántúli superintendenciához, *Protestáns Egyházi és Iskolai Lap*, V. évf., 44. szám, 1862. nov. 2., 1393–1394.
SÍPOS Gábor: *Az Erdélyi Református Főkonzisztórium kialakulása 1668–1713–(1736)*, Kolozsvár, EME, 2000 (Erdélyi Tudományos Füzetek, 230).
TÓTH Ferenc: *A Helvétizmi Vallástól kirető Túl a' Tiszai Superintendenciában élt református püspökök élete*, Győr, Streibig Józsefné, 1812.

ABSTRACT

István Szabadi: *Meditations of György Zoványi on the Bishop Vocation*

Between 1728–1758, György Zoványi served as superintendent to the Transilvanian Church District and was the dean of Szilágy (Kraszna) county(?). The letters of Zoványi are still to be collected and processed and, possibly, published. His person and career are intriguing and somewhat tragic, for he could not and would not adjust to the new system of Reformed church administration established after the Carolina Resolutio (1731). He was a man of the 17th century: he was raised in a church which, in truth, lived exclusively in its dioceses and had no real district-level function, and the survival of its operational territories was insured by the Principality of Transylvania, which lost its independence at the end of the 17th century.

Keywords: Transilvanian Reformed Church District, church administration, Hungarian church history in the 18th century, György Zoványi superintendent (1728–1758), letters of György Zoványi